

คนกับการศึกษา

คนกับการศึกษา (Mankind and Education)

ในที่นี้ต้องการจะชี้ให้เห็นว่า “คน” กับ “การศึกษา” เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร และการศึกษาที่ถูกต้องสำหรับที่จะพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นจะต้องเป็นอย่างไร

การศึกษา คือ อะไร

ก่อนอื่นจะต้องรู้และเข้าใจคำว่า “การศึกษา” ให้ชัดเจนเสียก่อนว่า การศึกษาคืออะไร การศึกษาไม่ใช่เพียงการไปโรงเรียน ไปเรียนหนังสือเท่านั้น การศึกษามีความหมายกว้างและลึกซึ้งกว่านั้นมาก ผู้เขียนขอให้นิยาม “การศึกษา” ว่า **การศึกษาคือ กระบวนการอย่างหนึ่งซึ่งสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์** แต่จะไม่พูดถึงนิยามการศึกษา ที่ท่านผู้รู้ได้ให้ไว้แล้วมากมาย

การศึกษาเพื่อสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คืออย่างไร

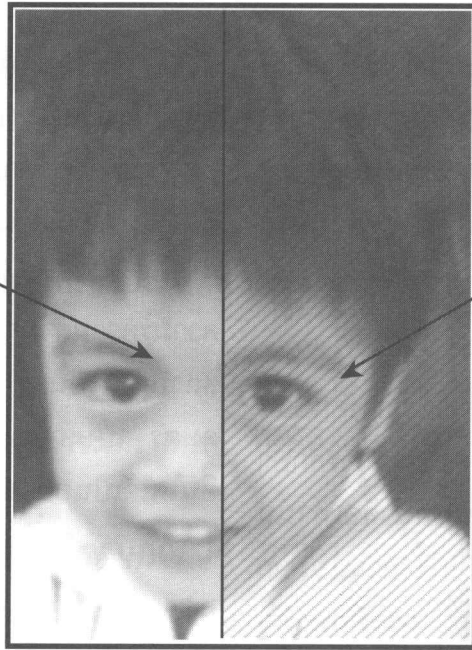
การศึกษาเพื่อสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และอยู่เย็นเป็นสุขนั้น จะต้องประกอบด้วย การศึกษา ๒ ส่วนที่เท่าเทียมกัน คือ

การศึกษาส่วนที่หนึ่ง คือ **การศึกษาส่วนที่สร้างกำลังคน (man power)** การศึกษาส่วนนี้เป็นการศึกษาที่จำเป็นที่จะต้องสร้างให้แต่ละบุคคลมีความรู้ความสามารถที่จะประกอบสัมมาอาชีพได้เป็นอย่างดี คือ ทำมาหากินได้ นั่นคือสร้างคนให้มีความรู้ความสามารถที่จะเป็นแพทย์ เป็นวิศวกร เป็นสถาปนิก เป็นครู เป็นนักกฎหมาย เป็นนักวิ เป็นนักดนตรี เป็นเกษตรกร หรือสามารถประกอบอาชีพอื่นใดได้เป็นอย่างดีที่สุด

การศึกษาส่วนที่สอง คือ **การศึกษาส่วนที่สร้างความเป็นคน (manhood)** การศึกษาส่วนนี้เป็นการศึกษาที่สำคัญมากที่ส่งเสริมให้เป็นคนที่สมบูรณ์ เต็ม หรือเต็มคน เป็นการศึกษาคส่วนที่ทำให้คนมีคุณธรรม มีศีลธรรม มีจรรยาบรรณ ตามที่สังคมไทยต้องการ เกรงกลัวต่อบาป เป็นคนที่มีประโยชน์ต่อสังคม ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว เป็นต้น

แผนผังแสดงสัดส่วนของการศึกษา
 ที่ให้แก่เด็กแต่ละคน
 (สมมติให้ก้อนสีเหลือง คือ “การศึกษา”)

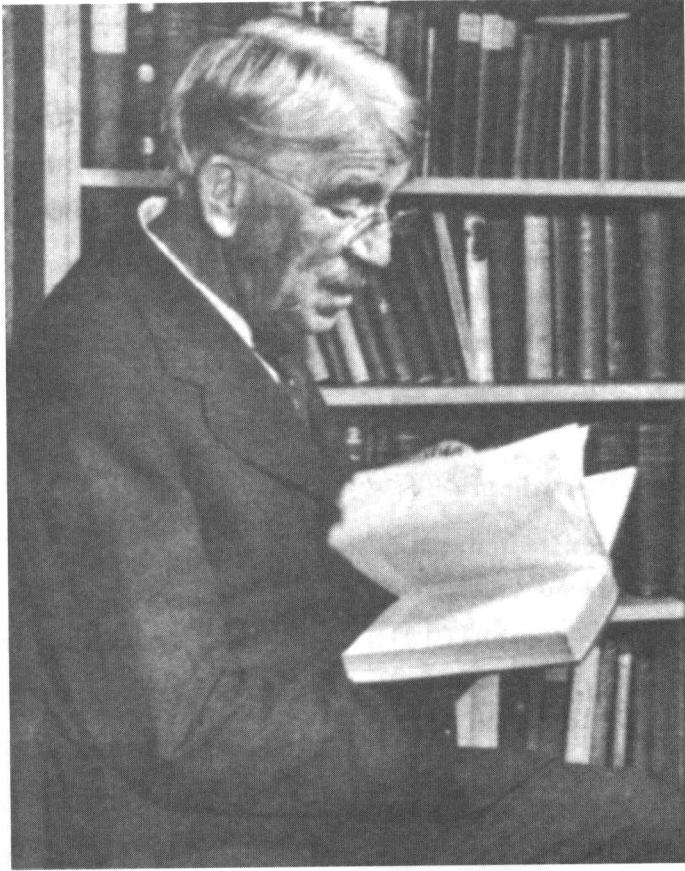
การศึกษาส่วนที่สร้างกำลังคน
 (man power) ส่วนนี้เป็นรูป
 ธรรมมองเห็นได้ชัดเจน

การศึกษาส่วนที่สร้างความ
 เป็นคน (manhood) ส่วนนี้
 เป็นนามธรรมมองไม่เห็น

ทุกคนจะต้องได้รับการศึกษาสองส่วนนี้เท่าเทียมกันและสมดุลกัน

การศึกษาทั้งสองส่วนนี้มีความสำคัญเท่าเทียมกัน ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน คนที่ได้รับการศึกษาแต่เพียง
 ส่วนหนึ่งส่วนใดเพียงส่วนเดียวย่อมจะไม่มีชีวิตที่สงบสุขอยู่ในสังคมได้ เมื่อใดก็ตามที่เราสามารถจัดการ
 ศึกษาให้คนในสังคมสามารถ ลด ละ เลิก อุกุศลมูลทั้งหลายได้ นั่นแหละจึงจะถือได้ว่า *ประสบผลสำเร็จ*
ทางการศึกษาแล้ว แต่หากเมื่อใดที่คนได้รับการศึกษาแล้วยังเห็นแก่ตัว ยังหลงใหลในวัตถุ ยังยึดติดวัตถุนิยม
 ยังฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ไม่รู้จักทำความดี ไม่สามารถละความชั่ว ไม่สามารถทำใจให้บริสุทธิ์ได้ ไม่ยึดถือในศีล
 สมาริ ปัญญา ตรานั้นยังห่างไกลต่อผลสำเร็จดังกล่าวอยู่มาก

จอห์น ดูย

ผู้รับสมญาว่า “บิดาแห่งการศึกษาแผนใหม่ของอเมริกา” (ค.ศ. 1859–1952)

คนที่สมบูรณ์ เต็ม หรือ เต็มคน จะต้องมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจ และ ลังคม ปรัชญา การศึกษา ลัทธิพิพัฒนานิยม (Educational Progressivism) และ ลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ของ จอห์น ดูย (John Dewey) นักปรัชญาและ นักการศึกษาแผนใหม่ชาวอเมริกัน กล่าวว่า คนที่ได้รับการศึกษาแล้วจะต้องเจริญงอกงามสมบูรณ์ครบถ้วนทั้งสี่ด้าน คือ

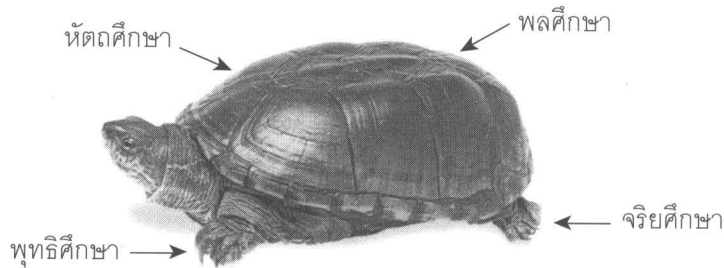
๑. ความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย (physical perfection) จะต้องมียุทธศาสตร์สมบูรณ์ แข็งแรงตามอัธยาศัย พร้อมทั้งจะปฏิบัติภารกิจต่างๆ ได้อย่างเต็มที่เต็มความสามารถ

๒. ความสมบูรณ์ทางด้านจิตใจ (mental perfection) จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ดี มีปัญญาความคิด มีกำลังใจสูง มีความขยันหมั่นเพียร มีสติรอบคอบ มีความเฉลียวฉลาด เป็นต้น

๓. **ความสมบูรณ์ทางด้านอารมณ์** (emotional perfection) จะต้องมามีอารมณ์มั่นคง ไม่โลเล ควบคุมอารมณ์ตนเองได้ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

๔. **ความสมบูรณ์ทางด้านสังคม** (social perfection) เนื่องจากคนเป็นสัตว์สังคม จึงอยู่รวมกันเป็นบ้านเป็นเมือง คนจะอยู่ในสังคมอย่างสงบสุขได้สังคมนั้นจะต้องเป็นสังคมที่มีสันติ ไม่วุ่นวายโดยไม่จำเป็น ดังนั้น “คน” จึงต้องช่วยกันสร้างสรรค์สังคมให้เป็นสังคมที่สมบูรณ์น่าอยู่

ในการที่จะสร้างความสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นครบทั้งสี่ด้านดังกล่าวมานั้น ประเทศไทยในอดีต (ตั้งแต่ พ.ศ. 2494) จึงพยายามจัดการศึกษาเป็นส่วน เรียกว่า **องค์สี่แห่งการศึกษา** อันได้แก่ **พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และ หัตถศึกษา** ทั้งสี่องค์ของการศึกษาดังกล่าวจะต้องจัดให้มีสมดุลถูกต้องไม่เน้นไปทางด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะมากกว่ากัน

ผู้เขียนเคยคิดเล่น ๆ ว่า การให้การศึกษแก่คนของเราในปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่ง (ขอเน้นว่า “ส่วนหนึ่ง” ไม่ใช่ทั้งหมด ส่วนที่ ๓ ๆ ก็มีมาก) เหมือนกับการเลี้ยงสุนัข เมื่อเราเลี้ยงสุนัขตัวหนึ่งเราสามารถฝึกสอนให้สุนัขตัวนั้นทำอะไรต่อมิอะไรได้จิตใจเป็นต้นว่า สอนให้ขี้อายเป็นที่ เป็นทาง สอนให้หมอบหรือนั่งแล้วยกขาขึ้นข้างหนึ่งเมื่อต้องการกินอาหาร สอนให้ไปคาบหนังสือพิมพ์ที่คนส่งหนังสือพิมพ์โยนเข้ามาในบ้านตอนเช้า ๆ มาให้เรา

แต่ความเป็นจริง การให้การศึกษทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนที่จัดอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันหาได้เน้นทั้งสี่ด้านอย่างมีสมดุลไม่บางแห่งเน้นด้านพุทธิศึกษามากกว่าด้านอื่น และแม้จะมุ่งเน้นด้านพุทธิศึกษามากเท่าใดก็ตามมักจะพบว่าเน้นผิดที่ผิดทาง เช่น แทนที่จะส่งเสริมให้เกิดปัญญา รู้จักคิด คิดเป็น กลับมุ่งส่งเสริมการท่องจำเสียเป็นส่วนใหญ่ บางโรงเรียนเน้นเฉพาะด้านพลศึกษาเพื่อให้เป็นนักกีฬา แข่งกีฬาชนะเท่านั้นไม่ได้เน้นด้านสุขภาพอนามัยและการมีน้ำใจนักกีฬาเท่าใดนัก ส่วนด้านจริยศึกษาและหัตถศึกษาก็ไม่ได้ให้น้ำหนักเท่าที่ควรจะเป็น

ถ้าเขียน **ภาพการศึกษา** เป็นรูปสัตว์สี่เท้า โดยให้เท้าทั้งสี่ของสัตว์ตัวนั้นแทนองค์สี่แห่งการศึกษาก็จะได้ภาพสัตว์ออกมาตัวหนึ่งเป็น **สัตว์ประหลาดที่พิการ** เพราะเท้าทั้งสี่โตไม่เท่ากัน สัตว์ตัวนั้นจะเดินไม่ได้ นับได้ว่าเป็น **ภาพการศึกษาของประเทศไทยที่น่าเกลียดน่าชังอย่างยิ่ง**

อ่านได้ สอนให้เฝ้าระวังสิ่งต่าง ๆ ภายในบริเวณบ้าน เหล่านี้เป็นต้น แต่ท่านเคยสังเกตบ้างไหมว่า เมื่อสุนัขตัวนั้นหลุดออกไปนอกรั้วบ้านที่อาศัยอยู่ มันอาจจะถูกสุนัขข้างถนนรุมกัดตาย หรือไม่ก็ถูกรถชนตาย นั่นคือแม้มันจะมีความรู้ความสามารถต่าง ๆ มากมาย มันก็ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ในสังคมอันเลวร้ายภายนอก มันจะถูกกระแสสังคมรุมทำร้ายรอบด้าน ... คนเราก็เช่นกัน.

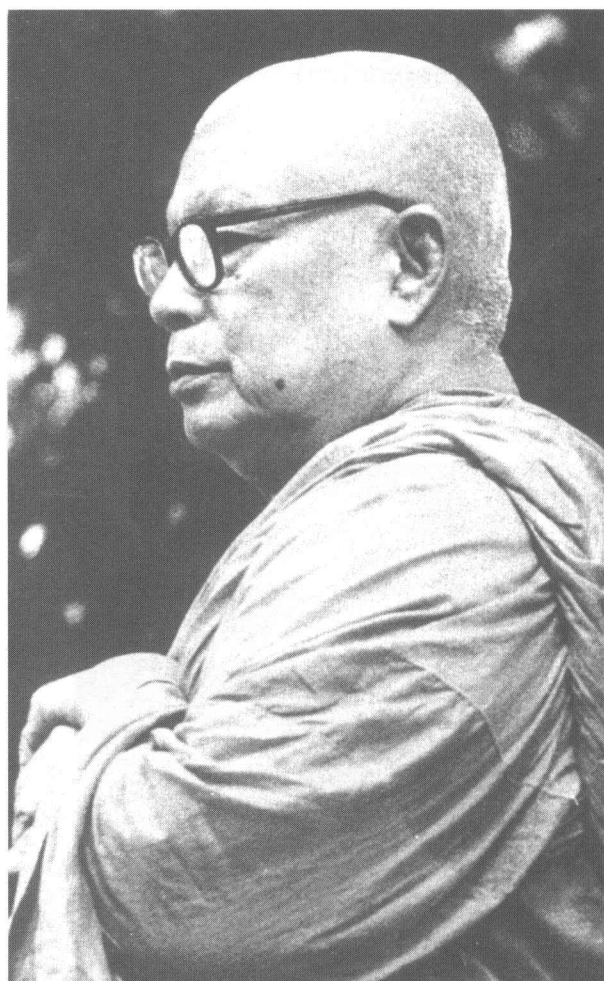

เรื่องของ “ศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษา” หรือ “ศึกษาศาสตร์” เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ปัจจุบันนี้มีนักปราชญ์ทางการศึกษาของไทยได้เขียนหนังสือไว้มาก ประเทศไทยจะคงความเป็นไทยอยู่ได้ตลอดไป คนไทยจะต้องมีความคิดทางการศึกษาเป็นของตนเอง ที่เหมาะสมสอดคล้องกับประวัติศาสตร์อันยาวนาน และประเพณีปฏิบัติให้สอดคล้องกันด้วย

การให้การศึกษาที่ถูกต้อง

การศึกษาที่ถูกต้องคือ **การศึกษาที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์** ทุกคนต้องรู้จัก **ตัวตนของตนเอง** ว่า เราคือใคร เกิดมาทำไม ถ้าแต่ละคนไม่รู้จักตนเอง (ไม่เคยศึกษาตนเอง) ก็จะหลงตัวเอง **ท่านพุทธทาสภิกขุ** กล่าวไว้ตอนหนึ่งในบทความเรื่อง **การศึกษาหมาทางด่วน** ว่า “บางคนยังไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่า ความเป็นมนุษย์คืออะไร สมบูรณ์กันอย่างไร ... ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องมีใจสูง ถ้าเป็นมนุษย์ต้องมีค่าของความเป็นมนุษย์ คือมีจิตใจสูงอยู่เหนือปัญหา ถ้ายังมีชีวิตที่เต็มไปด้วยปัญหา มีความทุกข์ทรมานอยู่ ยังไม่เรียกมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือ คนที่สมบูรณ์ ไม่ใช่สักแต่ที่เกิดมาเป็นคน เหมือนหมาเกิดมาเป็นลูกหมา แมวเกิดมาเป็นลูกแมว สักแต่ว่าเกิดมา ไม่สมบูรณ์ ต้องมีอะไรที่สมบูรณ์คือมีค่า มีคุณสมบัติ มีสมรรถนะ มีอะไรต่าง ๆ สมบูรณ์ ... คนเราเกิดมาแล้วยังไม่สมบูรณ์ จะต้องฝึกฝนอบรม

อีกมากจึงจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” **การฝึกฝนอบรมดังกล่าวนั้น คือการให้การศึกษาที่ถูกต้อง** เมื่อได้รับการศึกษาที่ถูกต้องแล้วแต่ละคนจะสามารถปรับตนไปในทางที่ถูกต้องได้

พุทธทาสภิกขุ ปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่ให้ความคิด
ความเห็นเกี่ยวกับการศึกษาไว้ค่อนข้างมาก

คนที่สมบูรณ์

พระพรหมคุณาภรณ์ เรียกคนที่สมบูรณ์ว่า **คนสมบูรณ์แบบ** หรือ **มนุษย์โดยสมบูรณ์** บางครั้งก็เรียกว่า **คนเต็มคน** ท่านกล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐเพราะได้ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว จึงเป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่พึ่งตามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุข บุคคลเหล่านี้จะต้องปรับปรุงตนให้มีคุณสมบัติเบื้องต้น ๗ ประการคือ

1. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี (กัลยาณมิตรตาสัมปทา)
2. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต (ศีลสัมปทา)
3. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ (ฉันทสัมปทา)
4. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะถึงได้ (อตตสัมปทา)
5. ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล (ทิวฐิสัมปทา)
6. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท (อัปปมาทสัมปทา)
7. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง (โยนิโสมนสิการสัมปทา)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต)

“เมื่อบุคคลมีคุณสมบัติเบื้องต้นทั้ง ๗ ประการนั้นแล้ว การที่จะเป็นคนสมบูรณ์แบบ หรือคนเต็มคนผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและสวัสดิ์ได้ **จะต้องมีธรรม** ที่เรียกว่า **ลัทธิปริสธรรม**” จึงจะเป็นคนดีตามคติทางพุทธศาสนา คือ **พูดดี ทำดี คิดดี คบคนดี** และ **ไปสู่สถานที่ที่ดี** ลัทธิปริสธรรม (ธรรมะของลัทธิบุรุษ) มีดังต่อไปนี้

1. **รู้หลักและรู้จักเหตุ** (ธัมมัญญตา) คือ รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจการหน้าที่ และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติเพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

2. **รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล** (อัตถัญญตา) คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไรที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะการงานอย่างนั้น ๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคตินิยมและประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

3. **รู้ตน** (อัตตัญญตา) คือ รู้ตามเป็นจริงว่าตัวเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และ

ทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องถูกต้องจุดที่จะสัมฤทธิ์ผลตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

4. **รู้ประมาณ** (มัตตัญญูตา) คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับ และการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีใช้เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

5. **รู้กาล** (กาลัญญูตา) คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจการหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลา และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

6. **รู้ชุมชน** (ปริสัจญูตา) คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุม และชุมชน รู้กาลอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมนุม และต่อชุมชนนั้นว่าชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ ๆ เป็นต้น

7. **รู้บุคคล** (บุคคัลญูตา) คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดีว่าควรจะคบหรือไม่ได้คดีอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไรจึงจะได้ผลดี

พระพรหมคุณาภรณ์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับการศึกษาในปัจจุบันไว้ในหนังสือ **สู่การศึกษาแนวพุทธ** ดังต่อไปนี้

“การศึกษานั้น เป็นระบบที่การพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมแล้วก็ตามจิตใจเจตจำนง และด้านปัญญาความรู้เข้าใจ ดำเนินประสานไปด้วยกัน และส่งผลต่อกัน โดยเจตจำนงของจิตใจแสดงตัวออกมาสู่พฤติกรรมและการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปัญญาที่รู้เข้าใจก็มาพัฒนาพฤติกรรมให้ทำได้ผลดียิ่งขึ้น และทำให้จิตใจมีขอบเขตขยายออกไปแล้วมีสภาพที่ดีขึ้น เช่นเมื่อรู้เข้าใจเหตุผล รู้ว่าคนอื่นเขาก็รักชีวิตของเขาเหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรไปทำร้ายเขา แต่ควรจะมีเมตตากรุณา การพัฒนาเมตตากรุณาจึงต้องอาศัยปัญญาความรู้เข้าใจ ถ้าไม่อย่างนั้น ก็ได้แค่ความเคยชิน เป็นการพัฒนาแค่ระดับศีล

เมื่อทั้งสามส่วนนี้ประสานกันไป ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมก็จะเป็นด้านที่สนองและป้อนเลี้ยงด้านจิตและด้านปัญญาส่งผลหนุนกันไป

1. การพัฒนาในด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเรียกว่า **ศีล**

2. การพัฒนาด้านเจตจำนง ลงไปถึงคุณสมบัติในจิตใจก็เป็น **สมาธิ** ซึ่งรวมถึงเรื่องของคุณธรรมความดี เรื่องของสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ เช่น ความเข้มแข็ง หนักแน่น เพียรพยายาม สติ สมาธิ แล้วก็เรื่องความสุข ความว่าแจ้งเบิกบานผ่องใส ฯลฯ ที่เป็นคุณสมบัติสำคัญของจิตใจ

3. การพัฒนาด้าน **ปัญญา** ความรู้ความเข้าใจ การรู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และความสามารถแยกแยะวิเคราะห์สืบสาวหาเหตุปัจจัยอะไรต่าง ๆ

สามแดนนี้จะต้องพัฒนาไปด้วยกันเป็นระบบที่เราเรียกว่าบูรณาการก็มาในระบบที่เรียกว่าไตรสิกขานี้แหละ และเมื่อไตรสิกขาพัฒนาคนไปอย่างนี้แล้ว ก็วัดผลด้วยภาวนา ๔

ในตอนพัฒนาคน เพราะว่ามันเป็นองค์รวมทั้งสามอย่างนี้ต้องไปด้วยกันในแต่ละเรื่อง คือต้องใช้ทั้ง ๓ ไม่ว่าในเรื่องใด ทุกเรื่องเรามีทั้งสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ต้องสืบเนื่องกันมา คือในขณะที่เรามีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเราก็มีเจตจำนงต่อสิ่งนั้น มีท่าทีความตั้งใจต่อมันอย่างใดอย่างหนึ่ง พร้อมกับนั้นเราก็ทำได้ในขอบเขตของความรู้ และเราต้องเรียนรู้มันไปตลอดเวลา

แล้วในการที่เราเรียนรู้เพิ่มขึ้นเราก็พัฒนาได้ สภาพจิตของเราก็เปลี่ยนไป การมีพฤติกรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมก็จะเปลี่ยนจะพัฒนาไปด้วยก็ไปด้วยกันทั้งหมด ฉะนั้นจึงมี ๓ อย่าง

แต่พอวัดผล ท่านแยกเป็น ๔ คือ แยกเป็น **ภาวนา* ๔** เพราะตอนแยกนี้ ไม่ใช่ตอนทำงานแล้ว แต่ต้องการความชัดเจน ว่าด้านไหนไปได้แค่ไหน จึงแยกเป็น

๑. กายภาวนา การพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นกายภาพ หรือทางวัตถุ

๒. ศีลภาวนา การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้านเพื่อนมนุษย์ รวมทั้งสัตว์ทั้งหลายอีกด้วย

อันนี้แยกได้ชัด *กายภาวนา* สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่นพวกธรรมชาติ พวกวัตถุ พวกสิ่งเสพบริโภค สิ่งที่ตาหู ฟัง อะไรต่าง ส่วน *ศีลภาวนา* เป็นการสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์คือทางสังคม

๓. จิตภาวนา การพัฒนาด้านจิตใจที่อาศัยสมาธิเป็นตัวแกนในการฝึก และมีบทบาทออกมาทางเจตจำนง

๔. ปัญญาภาวนา การพัฒนาด้านปัญญา ความรู้ความเข้าใจ คิดได้ หยั่งเห็น

เรื่องนี้แปลกมากที่เรามาเจอภายหลังว่า ของฝรั่งมี *physical development, mental development, emotional development, social development* อ้าว ของพระพุทธศาสนาก็มี ๕ และว่ามาตั้งสองพันกว่าปีแล้ว พอมาเจอก็ตรงกันเลย แต่ขอบเขตไม่เท่ากัน

ของฝรั่ง *physical development* เน้นเรื่องการให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ส่วนของพระพุทธศาสนา *กายภาวนา* หมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพทั้งหมด ว่าสัมพันธ์เป็นใหม่ ได้ผลดีใหม่ เสพบริโภคเป็นใหม่ กินอาหารเป็นใหม่ เป็นต้น เช่นเมื่อกินเป็น สุขภาพดีก็มาด้วย

ศีลภาวนา ก็คือด้าน *social development* แล้ว *จิตภาวนา* ก็ *emotional development* แต่เราไปแปล *mental development* เป็นพัฒนาจิตใจ ขอบภัยพลาดมาก

mental development นี้ของฝรั่งเขาใช้เป็น *alternative term* กับ *intellectual development* ลองไปดูเถอะ ฝรั่งจะใช้ *mental development* บ้าง *intellectual development* บ้าง สองตัวนี้ใช้แทนกัน หมายถึงด้านปัญญา ส่วน *emotional development* คือด้านจิตใจ

รวมแล้วก็มีพัฒนาด้านกาย พัฒนาด้านสังคม ซึ่งของเราเรียงไม่ตรงกับฝรั่ง คือของเราเรียง *social development* ก่อน ถือว่ามองจากข้างนอกเข้ามา แล้วก็พัฒนาด้าน *emotional development* คือด้านจิตใจ แล้วจบด้วย *intellectual development* หรือ *mental development* แต่อันนี้เราไม่นิยมใช้ เราจะใช้ว่า *wisdom development* การพัฒนาปัญญา

* การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษ *development*

ตอนนี้ใช้ในการวัดผล จึงเป็นภาวนา ๔ แต่ในเวลาศึกษา คือขณะปฏิบัติในชีวิตจริงเป็นไตรสิกขา การที่มาแยกเป็นภาวนา ๔ ก็เพื่อใช้ในการที่จะดูให้ชัด แยกดูได้ ๔ ด้าน แต่ในเวลาปฏิบัติจริง กายภาวนา และศีลภาวนา เป็นข้อเดียวกัน คือในเรื่องหนึ่ง หรือในขณะหนึ่งนี้ เราสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือทางกายภาพหรือทางสังคม ต้องเอาอย่างเดียว

ฉะนั้น ๒ ข้อแรกในภาวนา ๔ นี้ เวลาเป็นไตรสิกขาจึงรวมกันเป็นข้อเดียว เพราะเอาตามที่เป็นจริงในชีวิต ซึ่งเป็นองค์รวม อันนี้ก็คือเรื่องของระบบง่าย ๆ

ที่ว่ามานี้เป็นการพูดในแง่ให้เห็นว่า อันนี้คือความเป็นจริงตามธรรมดาของธรรมชาติ การศึกษาก็มาจากธรรมดานี้แหละ เพราะมนุษย์มีชีวิตที่แบ่งได้เป็นสามแดน ที่ไปด้วยกันอย่างนี้ ฉะนั้นการจัดการศึกษาก็จึงเป็นศีล สมาธิ ปัญญาขึ้นมาตามธรรมดา ก็เท่านั้นเอง”

ผู้เขียนขอฝากความคิดว่า

ผู้รับผิดชอบ “การศึกษา” ของชาติก้าวทันความคิดทางการศึกษาหรือเปล่า, ถ้าผู้กุมบังเหียนการศึกษาของชาติมีความรู้ทัน “ศึกษาศาสตร์” ไม่บริหารการศึกษาด้วยสามัญสำนึก. การศึกษาของประเทศไทยคงจะดีกว่านี้.

วรวิทย์ วตินสรากร

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2533.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **สู่การศึกษาแนวพุทธ**, มูลนิธิพุทธธรรม, 2548.

พุทธทาสภิกขุ. **การศึกษาหมาทางด่วน**, กรุงเทพฯ, : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, 2523.

วรวิทย์ วตินสรากร. **การศึกษาของไทย**. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัทสารมวลชน, 2519.

_____. **การศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพัฒนาคุณภาพวิชาการ, 2546.

_____. “อธฺยาศมศึกษา,” **สยามอารยะ**. ; สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์, ฉบับที่ 43 ประจำเดือนกันยายน 2539.

สาโรช บัวศรี. “การศึกษา”, **สารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ฉบับที่ 1 เดือน กรกฎาคม-กันยายน 2528.

สุดใจ เหล่าสุนทร. **ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร.สุดใจ เหล่าสุนทร ณ เมรุวัดธาตุทอง วันจันทร์ที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2525.

Dewey , John. **Experience and Education**. New York : Collier Book, 1971.